Szalai Ágnes

Béldi Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak az erdélyi végvárak állapotáról (1665)

Az Erdélyi Fejedelemségben a II. Rákóczi György elhibázott politikai lépéseinek következményeként bekövetkező hatalmi válságot,[1] majd I. Apafi Mihály uralmának kezdeti, háborús időszakát a térségben érdekelt két nagyhatalom közötti konfliktust két évtizedre rendező 1664. évi vasvári béke lezárta. A béke Erdélyt érintő rendelkezései azonban csupán a székelyhídi vár lerombolásáról és a korábban a Habsburgok által Kemény János támogatása érdekében a fejedelemségbe küldött, s továbbra is az erdélyi végvárakban állomásozó német haderő kivonásáról határoztak. A békepontok nem részletezték az oszmán-törökök irányába történő erdélyi adózás kérdését, továbbá az újonnan létrejött váradi török tartománnyal való határrendezés kapcsán sem született megállapodás. Az egymáshoz szorosan kapcsolódó két kérdéskör sürgős rendezése a portai adóbeszolgáltatás teljesítése és a váradi törökök várható hódoltató törekvései miatt az ország fennmaradásának záloga volt.[2]

Ennek értelmében az erdélyi kormányzat kezdetben diplomáciai úton igyekezett orvoslást találni a fent említett problémákra. A Habsburgokat képviselő Rottal Jánossal Teleki Mihály által folytatott szatmári tárgyalások, majd Bánffy Dénes bécsi egyezkedése azonban nem hozott megoldást az ügyben.[3] A Portára küldött Paskó Kristóf követsége, és a határigazítás helyszínére rendelt erdélyi–oszmán-török *commissarius* bizottságok közös munkálatai is eredménytelenek maradtak.[4] A sikertelenségbe torkolló diplomáciai próbálkozásokat követően az erdélyi kormányzat a fejedelemség nyugati határán egy újonnan létrehozandó végvárrendszer megszervezése mellett döntött, elsősorban a váradi

---

[1] A hatalmi válság időszakáról összefoglalóan: B. Szabó, 2019; Az események kortárs elbeszélése: Bethlen, 1993, 12–168.

[2] Lukinich, 1912, 169; Lukinich, 1918, 407–424; R. Várkonyi, 1984, 47–51; Tóth, 2017, 333–336; R. Várkonyi, 2017, 347–348; A váradi török tartomány első éveire: Sudár, 2015, 103–114; A székelyhídi végvárra vonatkozó diplomáciai tárgyalásokról és lerombolásának körülményeiről: Szalai, 2019, 137–168.

[3] Teleki Mihály Rottal Jánossal folytatott tárgyalásaira a teljesség igénye nélkül: EOE, XIV. 10, 72–73, 90–92; Bethlen, 1993, 253–254; TML, III. 425–433; Lukinich, 1912, 176; Bánffy Dénes bécsi követségére a teljesség igénye nélkül: Szilágyi, 1867, 289–296; Zsinka, 1914, 29–30; MNL OL P1239, 2. d. 1–1665–1. Nr. 34–39.

[4] A *commissarius*okról és tevékenységükről a teljesség igénye nélkül: Tóth, 1902, 388; ENMLt, Béldi lt., Nr. 139./6.; TML, III. 442–443, 448–449; MNL OL X7314 19048. számú mikrofilmtekercs. (Az iratok számozatlanok.) Csepregi T. Mihály levele Apafi Mihálynak, 1665. március 30.; Paskó Kristóf tevékenységére a teljesség igénye nélkül: MNL OL P1239, 2. doboz, 1665–1–14.; TMÁO, IV. 217–219.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 491 2022. 01. 27. 13:14:39

török tartománnyal szembeni hatékony védekezés és ezzel együtt az adózó portaszám megtartása érdekében.[5]

Ennek megfelelően már az 1665 májusában, Gyulafehérváron összeült egyetemes országgyűlésen meghozott számos határozat foglalkozott a határrendezéssel és az ország katonaságával. A felmerülő problémákra való végső választételek meghatározását és kidolgozását az országgyűlés a minél hatékonyabb döntéshozatal érdekében azonban már ekkoriban átruházta a fejedelmi tanácsra.[6] A fejedelem és a „tanácsi rend" minden bizonnyal már az országgyűlés ideje alatt külön tárgyalásokba kezdett, amelynek eredménye a végvárrendszer állapotának felmérését célzó és a benne állomásozó katonaság helyzetét rendező határfelmérés lett. Az erről szóló határozat végrehajtását, bizonyára országos generálisi tisztségéből fakadóan, Béldi Pál tanácsúrra bízták,[7] aki az instrukció alapján az eredményes felmérés érdekében a sokat tapasztalt Ébeni István kolozsvári főkapitányt is bevonta a munkába,[8] azaz Almás, Drág, Cseh, Egeres, Kolozsvár, Sebesvár, valamint Szamosújvár várának és a várkatonaság helyzetének felmérésébe.

A két tanácsúr a néhány hétig tartó felmérés során több ízben is tájékoztatta a fejedelmet és a „tanácsi rend" tagjait a fennálló helyzetről és a munkálatok megkezdéséről.[9] A teljes vizsgálat végeztével a fejedelem és a tanács számára tett jelentésükben az instrukciójuk pontjai mentén haladva részletekbe menően ismertették az egyes erdélyi végvárak állapotát, ajánlást téve arra, hogy mely véghelyek képezhetik ütőképes láncszemét a fejedelemség végvárrendszerének. A tanácsurak jelentésükben továbbá kitértek a végvárakban állomásozó katonaság létszámára, helyzetére és haderejére, ugyancsak javaslatot téve a haderő esetleges átcsoportosítására és ellátásuk megszervezésének lehetőségeire. A váradi török tartománnyal szembeni, Kolozsvár központú végvárrendszer megszervezése a két tanácsúr előterjesztése értelmében az 1660-as évek derekán megkezdődött, s kisebb-nagyobb változásokkal és átszervezéssel az egész Apafi-korszakban biztosította a fejedelemség északnyugati határvédelmét és fennmaradását.

A forrásközlés a „tanácsi rend" által Béldi Pál számára kiadott utasítást tartalmazza, amelynek másolata ez idáig a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Teleki család marosvásárhelyi levéltárának Missiles osztályában lappangott. Habár a határfelmérés ténye és néhány mozzanata ismert volt a történettudomány számára,[10] a közreadott források több pontatlanságot is tisztáznak és lehetőséget nyújtanak a kérdéskör

---

[5] A térségben érdekelt két nagyhatalommal ez idő tájt folytatott tárgyalássorozatok menetére és eredményeire, az erdélyi végvárrendszer kialakítására részletekbe menően, további szakirodalommal és forrásokkal lásd Szalai, 2021, 547–578.

[6] EOE, XIV. 119; Trócsányi, 1980, 71.

[7] Béldi Pál életéről és tevékenységéről összefoglalóan: Deák, 1887; Újabban: Balogh, 2021, 43–58.

[8] Ébeni István megbízatásának oka bizonyára az lehetett, hogy tanácsurasága mellett szamosújvári és kolozsvári főkapitányként jól ismerte a végvárak és a (német) katonaság helyzetét, valamint a váradi török tartomány és az Erdélyi Fejedelemség között húzódó határproblémákat is, hiszen néhány hónappal korábban az ő vezetésével zajlottak tárgyalások az oszmán-törökök képviselőivel a határigazításról. Lásd erre a teljesség igénye nélkül TML, III. 382; Tóth, 1902, 388; ENMLt, Kemény J. gy., Nr. 583.

[9] TML, III. 469; ENMLt, Kemény J. gy., Nr. 291.

[10] Trócsányi, 1980, 71–74.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 492 2022. 01. 27. 13:14:39

részleteinek feltárására. Az irat további jelentősége abban rejlik, hogy adalékul szolgál az Apafi-korszak emblematikus politikusa, Teleki Mihály szerepvállalásának és befolyásának feltárásához. A Béldi számára bizonyosan a fejedelem és a „tanácsi rend" által adott instrukció fogalmazványa ugyanis Teleki Mihály saját kezű korrekcióit és javaslatait is tartalmazza, s a Béldi Pál és Ébeni István által készített, szintén közreadott jelentésből az is egyértelműen kiderül, hogy Teleki véleménye is meghatározó volt a felmérés során. Mindez arra enged következtetni, hogy a korábbi ismereteinkkel ellentétben Teleki már 1670 előtt is, jelen tudomásunk szerint ugyan csak rövid ideig, de a fejedelmi tanács tagjai közé emelkedett.[11] Mindezek alapján a forrás lelőhelye is érthetővé válik, ahogyan az is, hogy a felmérést az utasítás értelmében elvégző Béldi és Ébeni jelentésének másolata is megtalálható az említett állagban.[12] Utóbbi átírásához azonban az erdélyi–oszmán-török viszony vonatkozásában egyéb „kalászokat" is őrző, Magyar Nemzeti Levéltár Cista Diplomatica Collectio Historico-Diplomatica iratanyagában fellelt, „tisztább" másolati példányt vettük alapul.

Források

1.

A fejedelmi tanács utasítása Béldi Pál részére a végvárrendszer állapotának felmérése érdekében

Gyulafehérvár, 1665. május 25.[13]

MNL OL P659, Fasc. 33. Nr. 762./139. – fogalmazvány

Instructio generoso Paulo Béldi de Uzon[14] (titulus) per Nos et Dominos Consiliarios ad decidendas et determinandas in confiniis Regni Transilvaniae controversias expedito.
Data Albae Juliae,[15] 25. Maji Anno 1665.

---

[11] Teleki Mihály tanácsuraságának 1664–1665-re vonatkozó datálásáról: Szalai, 2019, 154–155 (valamint az 57. számú jegyzet). Való igaz, hogy jelen ismereteink szerint folyamatosan csak 1670-től volt tagja a fejedelmi tanácsnak, egészen 1690-ben bekövetkezett haláláig. TML, V. 96; Trócsányi, 1980, 35.

[12] Béldi Pál és Ébeni István jelentésének másolata: MNL OL P659, Fasc. 33., Nr. 763./81–84.

[13] Az instrukció másolatába Teleki Mihály saját kezével ejtett javításait, betoldásait kurziváltuk.

[14] Uzoni Béldi Pál (1621–1679) II. Rákóczi György fejedelemsége idején főasztalnok, Háromszék főkirálybírája, a fejedelem lengyelországi hadjárata során a lovasság főparancsnoka. I. Apafi Mihály fejedelemsége idején Belső-Szolnok vármegye főispánja, a fejedelem 1663. évi távollétében a helytartók egyike, 1663–1676 között az ország generálisa, a fejedelmi tanács tagja. A nevéhez fűződő összeesküvés következtében kegyvesztetté vált, az Oszmán Birodalomba történő menekülését követően, fogságban vesztette életét. Balogh, 2021, 43–58; Deák, 1887; Trócsányi, 1980, 26.

[15] Gyulafehérvár (ma: Alba Iulia, RO).

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 493 2022. 01. 27. 13:14:39

Mivel az nemes országnak három nemzetből álló rendei, mostani legközelebb való gyűlésében Kolozsvárnak,[16] Almásnak,[17] Drágnak,[18] Sebesvárnak,[19] Csehnek,[20] Szamosújvárnak,[21] *Egeresnek,*[22] *s több váraknak is* jó karban való állatását, azokban lévő praesidiumoknak[23] elrendelését, s fizetések felől való dispositiót[24] is, tanács úr híveinkkel együtt reánk bízta, mindezért nemzetes Béldi Pál uramnak (titulus) mint igaz haza fiának *nekünk meghitt böcsületes hívünknek*, hazájához való *s hozzánk való tökéletes hűségében* való szeretetiben, igaz és tökéletes sinceritássában,[25] megnyugodt elmével lévén, azoknak elrendelésére és végbevitelére denomináltuk[26] őkegyelmét.[27]

Elsőbben is azért őkegyelme elmenvén Kolozsvárra Ébeni[28] urammal, ott való főkapitányunkkal egyetértsen, ott való magyar és német lovasink és gyalogink felől tegyenek bizonyos dispositiót, mennyi számúak kívántatnak azon helynek szükségére, s azoknak fizetések is decernáltassék[29] és ellimitáltassék[30] illendőképpen. Hasonlóképpen az több várakban lévő praesidiumok felől is tegyenek őkegyelmek rendelést.

Mind az kolozsvári, mind szamosújvári praesidiumoknak ország eleiben beadott difficultásoknak[31] (melyeknek eligazítását reánk dirigálták)[32] finaliter,[33] decisióját[34] és jó karban való állatásokat is őkegyelmekre bíztuk totaliter.[35] *Authorálván*[36] *őkegyelmeket,*

---

[16] Kolozsvár *(Colosvar)* (ma: Cluj Napoca, RO).
[17] (Vár) Almás *(Almas)* (ma: Almaşu, RO).
[18] Drág *(Drag)* (ma: Dragu, RO).
[19] Sebesvár *(Sebesvar)* (ma: Bologa, RO).
[20] (Szilágy) Cseh (ma: Cehu Silvaniei, RO).
[21] Szamosújvár *(Szamosujvar)* (ma: Gherla, RO).
[22] Egeres (ma: Aghireş, RO).
[23] praesidium (lat.): várőrség
[24] dispositio (lat.): rendelkezés
[25] helyesen: sinceritas (lat.): becsületesség
[26] denomino (lat.): megnevez, kinevez
[27] A mondat végéről hozzávetőlegesen kétsornyi szövegrész kihúzva: „authorálván mindenekben, valamelyeket ez hazának hasznára és javára valónak ítél, elkövethesse". Emellett az áthúzott szövegrész fölött látható ugyan Teleki Mihály betoldási szándékának jelölése, azonban a mondatot nem folytatta.
[28] Ébeni István (megh. 1666) II. Rákóczi György fejedelemségének idején al- és főlovászmester, Torda, majd Kolozs vármegye főispánja, táblai ülnök, a mezei hadak generálisa, később váradi alkapitány. Kemény János fejedelemsége idején nyerte el a szamosújvári és a kolozsvári főkapitányi tisztséget, amelyeket I. Apafi Mihály fejedelemségének idején is megőrzött. 1659–1666 között a fejedelmi tanács tagja. Lázár, 1889, 53–55; Trócsányi, 1980, 26–27; MNL OL P669, II. tétel, Nr. 197–198.
[29] decerno (lat.): eldönt, megállapít
[30] limito (lat.): rendez, (meg)határoz
[31] difficultas (lat.): nehézség, szükség
[32] dirigo (lat.): irányoz, itt: bíz
[33] finaliter (lat.): végig
[34] decisio (lat.): (el)döntés, ítélet
[35] totaliter (lat.): egészen, teljesen
[36] authoro (lat.): megerősít

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 494 2022. 01. 27. 13:14:39

mindenekben, valamiket a haza, s mi javunkra, megmaradásunkra, hasznunkra feltalálnak, végezzenek, és annuálunk[37] is *ez szerint*[38] való őkegyelmek jó tetszéseknek.[39]

Az mint az ország mostani Kolozsvárban lévő praesidiumának, és azoknak tiszteinek lakóhelyek felől concludált,[40] őkegyelmek vizsgálják jól meg azt is, hol volna alkalmatosbb és illendőbb lakóhelyek, *ugyan ott Kolozsvárban-e, vagy* Almásban-e, vagy *Egeresben*.

Sebesvárnak dolgát, és abban lévő lovas praesidiumnak alkalmatosságát intézze el úgy őkegyelme, hogy kívül az váron lehessen lakások, *ha különben fel nem találhatnák módját ott lakhatásoknak*, *fizetést is ígérjenek őkegyelmek*. Lakóhelyeket bekeríttetvén palánkkal, hogy az éjjeli és nappali excursióktúl[41] bátorságosabbak lehessenek, segíttetvén nekiek az körül való falukkal.

Szilágyban[42] és több véghelyekhez közel való tartományokban levő faluk osztassanak el úgy, hogy az kik eddig Sebesvárhoz contribuáltak[43] és egyéb szolgálatot is praestáltak,[44] tőle el ne szakasztassanak, Kolozsvártúl is hasonlóképpen. Cseh várához pedig szakasszanak bizonyos számú falukat, az több helyeknek károk nélkül *az Szilágyságbúl*.

Hadadban,[45] jól lehet, eddig mi praesidiumunk volt benne, de tovább ott tartani[46] *az országnak nem tetszik*. Őkegyelmek azokat hozassák ki onnét, és osszák fel oda, az hova szükségesek lesznek, azok felől is tévén bizonyos rendelést.

Az lovas németeknek fizetéseket derék akadály nélkül, ha lehet, szállítsák őkegyelmek. Az több mezei hadakat és azokat is arra inducálván,[47] *hogy*[48] *ezen mostan is adandó havukkal együtt esztendeig lenne öt hópénz fizetések, és kettő élésbűl, melyet ha különben nem vihetnek rendesen végben, ígérjenek egy hópénzt az magyar katonáknak ajándékon.*

---

[37] annuo (lat.): jóváhagy
[38] Az „iránt" szó áthúzva, ehelyett szerepel az „ez szerint".
[39] A mondat végén egy hozzávetőlegesen félsornyi szövegrész áthúzva, amelyből a következő olvasható ki: „(...) amelyek kárunkra nem fognak célozni."
[40] concludo (lat.): végez, itt: ti. végzést hoz
[41] excursio (lat.): kirohanás, portyázás
[42] Szilágy, Szilágyság (ma: Sălaj, RO).
[43] contribuo (lat.): oszt, itt: ti. adózik
[44] praesto (lat.): elvégez
[45] Hadad (ma: Hodod, RO). Utána kihúzva: „nem mienk lévén".
[46] Kihúzva: „nem akarjuk".
[47] induco (lat.): rábír
[48] A „hogy" után egy olvashatatlan szó kihúzva.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 495 2022. 01. 27. 13:14:39

2.

Béldi Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak az erdélyi végvárak állapotáról

Kolozsvár, 1665. június 12.

MNL OL P659, Fasc. 33., Nr. 763./81–84. – másolat;
MNL OL X9971, 45203. számú mikrofilmtekercs, Numerus nélkül. – másolat

Az nagyságod tanács úr híveivel együtt nekünk adott instructiója[49] szerént, Isten áldásából Kolozsvárra menvén procedáltunk[50] ez szerént.

1. Őkegyelmek Kolozsvárott tegyenek oly dispositiót ott való német és magyar lovasok és gyalogok felől, s azoknak számokról decernáltassék illendőképpen, az több várakbeli praesidiumokkal etc.[51]

Ad. 1. et. 2.[52] Nekünk úgy tetszett, lévén három zászlóalja magyar katona, kiknek egyike volt eddig az váras fizetésén, kijövén azoknak nyolc hópénzek. Mezei had két zászló volt, ezeknek hópénzek 5. Egy hétig munkálkodtunk éppen abban, hogy feltett céljok mellől elvo/n/hatnók, mivel mindnyájan ugyan, de kiváltképpen az mezei hadak sok megbántódásokot számlálván elő, hópénzt egyet fel nem akartak venni, s nem is vöttek, hanem másfél hópénzt kellett nekik adni (kinek fél hópénzét nem az ország pénzéből teljességgel,[53] hanem másunnan is tévén szerit, hogy ilyen állapotában az hazának el ne oszoljanak)[54] vöttük sok bajoskodásunk után ilyen complanátióra.[55]

1. Az mostani megadott másfél hópénzt az mezei katonák számokra az ország urunkkal töltse két hópénzre és a datis praesentium ad annum[56] legyen hat hópénzek.

Az kolozsvári régi zászló egy hópénzt vevén fel, az is kíván ezenkívül hat hópénzt esztendeig.

Az több várakbeli, s itt való német gyalog fizetések is, az mostani fogyatkozott állapotához képest az szegény hazának, az mennyiben lehet, szállíttatnék, így esztendejek most

---

[49] instructio (lat.): utasítás
[50] procedo (lat.): előbbre jut
[51] et cetera (lat.): s a többi
[52] tudniillik: Az instrukció 1. és 2. pontjához.
[53] A „teljességgel" szó betoldva.
[54] Béldi Pál néhány nappal korábban minderről Teleki Mihályt is tájékoztatta, s kérte, hogy tegyen jelentést *(intimatio)* a fejedelemnek a fennálló helyzetről. Egyebek mellett kitérve arra, hogy fél hópénznyi összeget a saját bevételeiből adott a mezei hadaknak a megegyezés érdekében, ahogy fogalmazott: „Nem ő érettök cselekedtem, hogy fél hópénzeket, az magaméból toldván, kiadtam, hanem hogy ne mocskoltassék az uram tőlök továbbra is." TML, III. 474.
[55] complanatio (lat.): kiegyenlítés, eligazítás
[56] a datis praesentium ad annum (lat.): és a jelen irat keltétől számítva egy évre.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 496 2022. 01. 27. 13:14:40

kezdetvén per annum[57] legyen 7 hópénzek, egy soldátnak[58] hóra floreni[59] 3.[60] Hasonlóképpen az közönséges tiszteknek az róla, avagy komornyiknál[61] való regestrum[62] szerént szállott, mindazáltal fő- és vicekapitány, zászlótartó, strázsamester[63] fizetése, az mint azelőtt volt, most is helyben maradt, mivel különben nem lehetett, az mi ítéletünk szerént. Nem kevesíthettük számokot, sőt, ha lehetne, inkább többet jovallanánk tartani.

Ad 3. instructionis punctum:[64]

Az mint az ország kolozsvári mostani praesidiuminak tiszteinek lakóhelyek felől concludált, őkegyelmek jól megvizsgálják, hun lehetne lakások illendőbben.

Ad 3. Az helyeket instructiónk szerént eljárván, magunk, Drágon kívül, mivel annak situssát[65] tudtuk, nekünk úgy tetszett, mint eddig, ezután is a főkapitány és az derék praesidium Kolozsvárban lakjék, de jobb gondviselés kell reájok, mint sem eddig, mert egy nyaláb füvet, egy szekerecske fát a katona szabadosan be nem vihet, hanem ha kaszálni talál, ha fát találna vágni, megfogják vagy zálogolják. Házas katona sok lennék, és az háza népe avagy hideggel hal meg télben, avagy fizetését fordítja arra, magát alkalmatlanítja az szolgálatra, abban micsoda modalitást[66] tanál, s követ az ország, s urunk, mert enélkült nem lakhatnak.[67]

4. Sebesvárnak dolgát, abban lévő lovas praesidiumnak alkalmatosságát intézzék úgy el őkegyelmek, hogy kívül az váron lehessen lakások. Ha különben ott nem tanálhatnák ott lakásoknak módját, fizetést is ígérjenek, lakóhelyeket bekerítsék őkegyelmek palánkkal, az excursióktól bátorságosabbak lehessenek.

Ad. 4. Sebesvárához elmenvén 7. Junii,[68] tanáltuk oly állapottal, hogy akárki is csodálkozhatnék azoknak felfordult állapotokon. Kit nem hihetünk, hogy az helynek urai olyan mineműségben tudtanak volna eddig elő, mert lehetetlen lött volna patiálni.[69] Hanem az ott való szolgák, kik hogy nem tisztek volnának, különben informálván az

---

[57] per annum (lat.): évenként, évente

[58] soldat (ném.): katona, itt: vélhetően zsoldos

[59] florenus (lat.): forint

[60] A várkatonaság és a mezei hadak hópénzének és fizetésének megállapításáról Béldi Pál a fent kifejtettekkel megegyezően már néhány nappal korábban tájékoztatta Teleki Mihályt. TML, III. 473–474.

[61] Komornik/komornyik: Az Erdélyi Fejedelemségben a kincstári igazgatás alsó személyzetéhez tartozó tisztségviselők. Feladatkörükre lásd Dáné, 2020, 25–39; Trócsányi, 1980, 334–335; EMSzT, VII. 1. rész, 80–81.

[62] regestrum (lat.): összeírás

[63] strázsamester: a várőrség elöljárója. Feladatkörére lásd EMSzT, XI. 5. rész, 943.

[64] ad 3. instructionis punctum (lat.): az utasítás 3. pontjához

[65] Helyesen: situs (lat.): elhanyagoltság. Drág (és Almás) várának silány állapota miatt a csehi várbeliek azt javasolták Béldi Pálnak, hogy helyettük Somlyó várát erődítsék, miszerint „erősebb sokkal mindeniknél és alkalmatosabb lenne". TML, III. 479.

[66] modalitas (lat.): mód

[67] A kolozsvári katonaság problémáinak rendezésére az erdélyi országgyűlések több alkalommal is *commissarius* bizottságokat rendeltek ki a későbbiekben. Lásd erre a teljesség igénye nélkül: EOE, XIV. 135–136, 154, 227; Jakab, 1888, 757; MNL OL P659, Fasc. 19., Nr. 662./29.

[68] Junii (lat.): június

[69] patior (lat.): eltűr

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 497 2022. 01. 27. 13:14:40

ott való dolgokrúl, azoknak informatiójához[70] képest remélettük az dolgokot, de azon kell csudálkozni, az nagy gondviseletlen, rend nélkül való állapot régen pogány kézhez nem adta az helyet (kiről alig hisszük, ha kell ám az töröknek, hogy azt üdő hosszára halassza, idegeny kézre való esését) ha más dispositio, vigyázás reá nem lészen.

1. Ott mind egy húron pendülők, úgy vagyon bizony rakva emberrel az hely, hogy harmad része is elég volna, mind nősténynek, bakjának abban, hanem ha vagy az betegekben, vagy az németekben, mivel azoknak pénzek nem volt, lehetett józan, de azon tisztek és katonák holt részegek voltanak,[71] mi bizony még csak beszélleni sem tudtunk velek. Kérdés kívül jár minden várhoz való ember be, paraszt és vitézlő, nem 20-25 vagyon az szabad legényekben benn éjjel-nappal, hanem feleségestől, gyermekestől benn laknak, az kik akarnak. Noha bizony eddigelé az sorompóban magoknak lakásra csinálhatnának lakóhelyet, korcsomát az várban tartanak, arra láttuk, szabadoson járnak, nem is hisszük, még arrúl gondolkodnak az ott való tisztek, hogy valami modalitást igyekeznének affélében tartani. Mi azért az velünk való két német officérekkel[72] az helyet mind kívül-belöl megjártuk, és az mennyiben intézhettük, hogy az mostani latorkerttől[73] fogva az várat mind jó pallizados[74] sánccal, árokkal környülvennék, jovalljuk, az szegeletekre, az hun az hely engedi, defensákot[75] csináljanak, és azt úgy, mentől kevesebb gyalog őrizhesse. Azon sáncban, hogy istállók és az katonáknak házok lehessenek, intéztük. Ki is telik jó móddal. Az sánc megkészülvén, mivel az várnak defensái nincsenek, az strázsa[76] benn lehet, egynéhány gyalog, az többi a sáncban lakhatik jó renddel. Az fogyatkozásokat látván, meghagytuk, hogy az várból kiköltözzenek az uraim, az hadnagy tizedmagával egyszersmind benn lehessen, de ne többel, mert egyéb kártól nem félhetnek is, az paraszt oláhság,[77] katonaságnak háza népe nem tudván félni, felperzselik az várat, s nem tudjuk, ki építi meg.

Az ott való katonáknak számát mind elrendeltük, s rendben szabtuk, instructiót adván az tiszteknek, emezeknek is edictumot.[78] Az instructiónkban nem lévén emlékezet Valkóról,[79] hanem van feltéve, hogy az mint jobbat feltanálhatni, haza és közönséges jóra, annak nagyságod is annuál. Azért mivel, hogyha már ugyan az hódoltság alól fel nem szabadulhat ez a darab föld, nekünk jobbnak látszanék Valkónak muniálása,[80] mivel

---

[70] informatio (lat.): tájékoztatás

[71] Béldi Pál a sebesvári helyzetről is külön tájékoztatta Teleki Mihályt, miszerint „józan embert keveset tanáltam, az felsőtől fogva az alsóig (...), sok az rossz ott valóban. Ő kegyelmeknek szükség megorvosolni, mert bizony idegeny kézre esik." TML, III. 474.

[72] officér/officír/officírer: katonatiszt. Feladatkörére lásd EMSzT, IX. 6. rész, 972–973.

[73] latorkert: A várak legkülső részei körül, hegyes karókból készült kerítés, amely a portyázók és latrok távoltartására szolgált. EMSzT, VII. 4. rész, 847.

[74] Vélhetően a palizáta/palizátor szó egy alakja, amely palánkkarót jelent. EMSzT, X. 4. rész, 414.

[75] defensa (lat.): védelem

[76] strázsa: őr, őrség. EMSzT, XI. 2. rész, 938.

[77] „Oláságnak" írva, a „-nak" rag áthúzva.

[78] edictum (lat.): rendelkezés

[79] Magyarvalkó (ma: Văleni, RO).

[80] munio (lat.): megerősít, erődít

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 498 2022. 01. 27. 13:14:40

Bánffy Zsigmond[81] uramé fele,[82] őkegyelme nagyságodat informálhatja és ugyan őkegyelmének neve alatt szállana bele az praesidium, huszonöt gyalog elég lenne és az mellé harminc vagy negyven szabad legény. Egy darab palánkot csinálván az vár előtt nekik, noha most is van kész sorompó előtte. Ha most hertelen akarnák is, menten bele mehetne az praesidium. Egyszersmind vivén magával egynéhány szekér lisztet, élést és munitiót,[83] s mivel 70 szabad legényt mondanak Sebesben, oda is jutna abban. Kapuját megmérvén titkon, és egyszersmind úgy eligálhatnák,[84] hogy akkor lenne híre benne az töröknek, mikor már benne volna az praesidium. Így lévén, Sebestől fogva Valkóig, valamennyi járója volna az töröknek, éppen elfogodnák úgy, hogy az sebesi és valkói szabad legény éppen minden nap concurrálhatna[85] közhelyen, fele-fele penig más dolgához láthatna. Tudni való, hogy az excussio[86] is így az török részről megzabolázódnék errefelé. Hanem az mely hóldult faluk (ha ugyan az lészen is) azon váraknak háta megé esnének, sáncokot az helybeli tisztek, mint azelőtt Váradon,[87] Jenőben,[88] administráltathatnák[89] az falukkal bátorságoson, egész Kalotaszeg,[90] nemesség is házoknál lakhatnának. Azért, ha tetszik nagyságodnak, jó ugyan Almás, annál jobb Egeres, de mind azoknál jobb Valkó, hogyha ugyan hódolás alól fel nem szabadul az darab tartomány. Azért az egész Belényes[91] vidéki behóldult falukkal együtt, az két várhoz az Krasznán[92] innen és Körös[93] felől való felét, holott is esik az Bánffy uraméknak minden szilágyi jószágok, az mi intézésünk szerént essék a két várhoz. Kivévén az élesdi[94] jószágot az oda való szolgálattól avégre, ha mikor Isten nagyságodat Kolozsvárra hozza, nagyságod számára hóldulnának, nem lévén messze, szekerekkel is reá érkeznének. Ezt így értvén, Belényes vidéke és az egész Körösnek Belényes vidéke felől való része kiteljesedik Béli[95] fele fel, ha felhódoltathatjuk mind (meg is lehet akadály nélkül, csak szépen bánjanak vele), Sebeshez, Valkóhoz az Krasznának[96] innenső feléig által, hosszan Váradig. Az hajdúságnak is törvényes helye lenne itt.

---

[81] Bánffy Zsigmond *(Banffi Sigmond)* (megh. 1682) II. Rákóczi György fejedelemségétől több törvényhatósági tisztség betöltője, a fejedelmi tábla ülnöke, majd annak és az országgyűlésnek is elnöke, 1658-tól a fejedelmi tanács tagja. Trócsányi, 1980, 24.

[82] Jelen tudomásunk szerint Valkó várán Bánffy Péterné Somlyai Krisztina 1646-ban bekövetkezett halálát követően losonczi Bánffy Mihály fiai, azaz Bánffy Zsigmond, György és Dénes osztoztak, a pontos birtoklás kérdése azonban további kutatást igényel. Petri, 1901, 252–253.

[83] munitio (lat.): hadi készlet

[84] eligo (lat.): kiszemel, kiválaszt

[85] concurro (lat.): (össze)gyülekezik

[86] excussio (lat.): kicsapás, kiütés

[87] Nagyvárad (ma: Oradea, RO).

[88] Borosjenő *(Jeneo)* (ma: Ineu, RO).

[89] administro (lat.): szervez, igazgat

[90] Kalotaszeg (ma: Țara Călatei, RO).

[91] Belényes *(Belenies)* (ma: Beiuş, RO).

[92] Kraszna *(Craszna)* folyó (ma: Kraszna, H – Crasna, RO).

[93] Körösök *(Cörös)* (ma: Körösök, H – Criş, RO).

[94] Élesd *(Elesd)* (ma: Aleşd, RO). Utána áthúzva az „egy” szó.

[95] Béli-hegység *(Beli)* (ma: Munții Codru-Moma, RO).

[96] itt: *Karaszna*

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 499 2022. 01. 27. 13:14:40

Ad. 5. Mivel az instructiónkban az van, ha több véghelyek fogyatkozása nélkül meglehet is, szakasszunk falukat. Az Krasznától való faluk az Berettyóig[97] Székelyhíd[98] felé éppen, az tetszenék nekünk, szolgálat praestálására rendeltetnék Csehhez hosszában. Valkó háta megett az Réz[99] alja, Horváti[100] táját Csehig oldalul és Zilahig[101] Egeres és Kolozsvárhoz lenne. Mivel ha mind az távul való véghelyekhez lesznek rendelve az Meszesnek[102] külső részén lévő faluk, félő, semmi hírt nem hoznak Kolozsvárra, ott lévén fejek az több végeknek.

Noha nekünk az csehi praesidiumnak tartásában is ez tetszenék, mivel Sebes, Valkó, Somlyó[103] egy rendiben van, már készen az csehi praesidiumban 40 német, 60 katona, ahhoz rendeltük (ha nagyságodnak is tetszik) negyven rejtárt,[104] hogy legyen az a híre, kétszáz lovas van benne. Az possessorok[105] megköszönhetik, hogy az szegénséggel nagyságod annyira építette, bennlakások meglehet, jószágoknak oda hasznát vehetik. Húsz gyaloggal az három possessor[106] nem bántódik meg, azok megoltalmazhatják. Azon kész praesidiumot szállítaná Somlyóban, ott osztán oly securitas[107] lenne, hogy Sebestől által Valkóig, Valkótól által Somlyóig minden utak a kijáró váradi törököktől elfogatnak, és az hátok mögé való föld mind töröktől, mind penig armástól[108] bátorságos lehetne.

Mivel azért csak Sebesben eddig behordott élésből is kitetszik, csak tékozlás volt, elvesztegették, nekünk úgy tetszenék, hogy nagyságod, az kik már véghelyek lesznek, mindenikben megért elméjű, becsületes hazafiait rendelje kapitányoknak, kik is állapotokhoz képest elégséges residentiájúak[109] legyenek, (noha jó akaratok szerént azt fel nem veszik, de per bonam intimationem[110] meggyőzetvén hazájokhoz való szeretetektől, reáveszik magokat). Azok mellé mindenik helyben hiteles ember porkolábokot,[111] kik is hittel legyenek kötelesek ország és nagyságodnak, és azoknak arra rendelt, vagy nagyságodnak emberei, mindeneket fide mediante[112] inventáljanak,[113] az miket az várak-

---

[97] Berettyó *(Brettio)* folyó (ma: Berettyó, H – Barcău, RO).
[98] Székelyhíd *(Szekelihid)* (ma: Săcueni, RO).
[99] Réz-hegység (ma: Munții Plopiș, RO).
[100] Krasznahorvát (ma: Horoatu Crasnei, RO).
[101] Zilah (ma: Zalău, RO).
[102] Meszes-hegység (ma: Munții Meseș, RO).
[103] (Szilágy) Somlyó *(Somlio)* (ma: Șimleu Silvaniei, RO).
[104] rejtar: helyesen: reuter, reiter (ném.): lovas (katona)
[105] possessor (lat.): birtokos
[106] A vár birtokosainak személyére vonatkozóan egy 1654-ből fennmaradt forrásból következtethetünk, mely szerint Szilágycseh váráról a Gyulafi Mária – Thököly István és a Gyulafi Borbála – Kapi György házaspár egyezkedett, s az 1660–1670-es években a család és leszármazottai között került sor a vár és tartozékai felosztására. A birtokosok kilétének pontos megállapítása azonban további kutatást igényel. Petri, 1887, 41–42.
[107] securitas (lat.): biztonság
[108] armás (lat.): fegyveres, haramia, rabló
[109] residentia (lat.): lakóhely
[110] per bonam intimationem (lat.): jó közlés révén
[111] porkoláb: várnagy, várparancsnok. Feladatkörére lásd EMSzT, X. 5. rész, 828–829.
[112] fide mediante (lat.): megesküdvén, hitüket tevén
[113] invento (lat.): összeír

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 500 2022. 01. 27. 13:14:40

ban találnak, azoknak legyen instructiójok, edictumok. Az mi élést bevisznek, azon élésnek egy részét tegyék repositumban,[114] és az többivel éljenek. Az munitióból jól építsék az várakot, azt is az procurálja[115] és adjon számot róla, generaliter[116] mit percipiál,[117] mellette legyen rationista,[118] mit erogál,[119] arról adjon számot. Ezeknek legyen illendő fizetések az mostani romlott állapothoz képest és mivel privata personaké[120] az végházak proprietássi,[121] azoknak authoritasuk maradjon helyben, gondviselőket tartsanak, majorságot continuálhassanak,[122] korcsomájokban ne ledáltassanak.[123] Azonban amivel lehet, számos darabantokat[124] tartsanak, építéssel, héjazat-, falrakás, fahordás, mészégetéssel őkegyelmek is tartozzanak.

Az mennyiben kegyelmes urunk intézhettük, mégis[125] az Érmelléket[126] és Tasnád[127] tájékát, Külső-Szolnok[128] vármegyének is egy részét Csehen túl, és Bihar vármegyének is egyik szolgabíró processusát,[129] elkezdvén Kiskerekin,[130] Kovácsiig,[131] úgymint hatvanhét falut, kivévén Debrecent,[132] mivel ez is azon processusban volt, az nagyságod kegyelmes tetszése.

Ad 6. Hadadban lévő nagyságod gyalog praesidiuminak, Polyik Jánost[133] küldvén az csehi praesidiumnak mustrálására, fizetésére, általa parancsoltunk Csehben való jövetelekről, de másuva apelláltanak.[134]

Egeresben húsz gyalog németet, ötven katonát, ötven lovas németet intéztünk az híriért. Ezek menten belemehetnek, csak élésekről provideáljon[135] nagyságod, honnan

---

[114] repositus (lat.): félreeső, itt: ti. hely
[115] procuro (lat): felügyel
[116] generaliter (lat.): általánosan
[117] percipio (lat.): beszed
[118] rationista: számtartó
[119] erogo (lat.): kiad
[120] privata persona (lat.): magánszemélyek
[121] proprietas (lat.): tulajdonosi jog, tulajdon, birtok
[122] continuo (lat.): folytat, itt: (fenn)tart
[123] ledál: (meg)bánt, (meg)sért, (meg)háborít. EMSzT, VII. 4. rész, 882.
[124] helyesen: darabont: (gyalogos) katona. EMSzT, II. 2. rész, 262.
[125] A „mégis" szó betoldva.
[126] A Partium térségében, Bihar és Szilágy vármegyék között, a Kraszna és a Berettyó folyók által határolt terület. *(Eér mellyék)*
[127] Tasnád *(Tasnad)* (ma: Tăşnad, RO).
[128] itt: *Külsö Szolnok*
[129] processus (lat.): járás
[130] Kiskereki *(Kis Kereki)* (ma: Cherechiu, RO).
[131] Hegyközkovácsi (ma: Cauaceu, RO).
[132] Debrecen *(Debrecsen)* (ma: Debrecen, H).
[133] Polyik *(Polik)* János (megh. 1689) későbbi kolozsvári vicekapitány és fizetőmester. Trócsányi, 1980, 159; EOE, XVII. 192.
[134] apello (lat.): kivet, itt: vélhetően vetődik értelemben
[135] provideo (lat.): gondoskodik

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 501 2022. 01. 27. 13:14:40

teljék ki. Az hely mostani üdőhöz képest alkalmatos hozzájok, csakhogy kelletnek oda is jó gondviselők, hogy az mit bevisznek, reserválják,[136] és nem maguk usussára[137] fordítják.

Almást jovallanánk, az dominus terrestris[138] építené, segítetvén az ország, szépen lévén jószág még hozzája. Tarthat enyéhány [!] gyalogot, s az ország is egynéhányat, az mellé egy hírt lövője,[139] lövő szerszámot, hogyha valami excussiónak hírét bevinnék, tehetne hírt az egeresi praesidiumnak, mivel Egeres egy mélyföld Almáshoz. Ha penig nagyságodnak az építése nem tetszik, ne tartassék úgy, hanem hányassék el.

Kolozsvárra két zászló mezei katonát, egy compania[140] rejtárt, ha megint nagyságod az maga dragonyit[141] itt akarja tartani, helyesnek lenni ítéltük, bizonyos ratiókra[142] nézve.

Szakasztván Kolozsvár és Egereshez Zilahtól[143] fogvást Külső-Szolnok vármegyének egyik szolgabíró processussát és krasznaiak három szolgabíróság alját az Erdélyben erigálandó[144] váraknak muniálására és ahhoz való gratuitus labornak[145] praestálására.

Szükség azért késedelem nélkül, az helyeknek mivoltához képest nagyságodnak becsületes emberektől disponálni,[146] építőmesterek, azon végházakban való kapitányok, perceptorok,[147] kik is számadók legyenek. Mivel már Sebes és Cseh a többinél készebb, azokot muniálni éléssel és munitiókkal, hogy akárcsak akik kezünknél vagynak, ne veszessük el gondviseletlenségünk miatt.

[Külzet:]
Ébeni és Béldi uramék küldte punctumok. Kolozsvárrúl, 12. Junii Anno 1665. Fehérvárra.[148]

---

[136] reservo (lat.): megőriz, megtart
[137] helyesen: usus (lat.): haszon
[138] dominus terrestris (lat.): földesúr
[139] Tudniillik: hírlövő ágyú.
[140] compania (lat.): század
[141] dragony, dragonyos: könnyű lovas katona. EMSzT, II. 3. rész, 485.
[142] ratio (lat.): állapot
[143] itt: *Zilay*
[144] erigo (lat.): emel
[145] gratuitus labor (lat.): ingyenmunka
[146] dispono (lat.): rendelkezik
[147] perceptor: adószedő
[148] itt: *Fejérvár*

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 502 2022. 01. 27. 13:14:40

Rövidítések és irodalomjegyzék

ENMLt	Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, Kolozsvár (A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága őrizetében)
Béldi lt.	A Béldi család levéltára
Kemény J. gy.	Kemény József gyűjtemény
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
P659	A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Missiles
P669	Az uzoni Béldi család levéltára
P1239	A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Apafi Mihály gyűjtemény
X7314	Törzsgyűjtemény, Kolozs Megyei Állami Levéltár, Románia (19048. számú mikrofilmtekercs)
X9971	Gubernium Transylvanicum Levéltára, Cista Diplomatica, Collectio Historico-Diplomatica (45203. számú mikrofilmtekercs)

*

Balogh 2021	Balogh Judit: *Uzoni Béldi Pál háromszéki főkirálybíró, erdélyi generális felemelkedése,* In: *Akit Clió elbűvölt. In honorem Romsics Ignác,* szerk. Pap József – Verók Attila, Eger, EKE Líceum Kiadó, 2021, 43–58.
Bethlen 1993	Bethlen János: *Erdély története. 1629–1673,* ford. P. Vásárhelyi Judit, Budapest, Balassi Kiadó, 1993.
B. Szabó 2019	B. Szabó János: *Erdély tragédiája. 1657–1661,* Budapest, Corvina Kiadó, 2019.
Dáné 2020	Dáné Veronka: *A Rákócziak cubiculariusai,* In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben és Magyar Királyságban* I., szerk. Bogdándi Zsolt – Fejér Tamás – Jakó Klára, Budapest–Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület – MTA BTK Történettudományi Intézet, 2020, 25–39.
Deák 1887	Deák Farkas: *Uzoni Béldi Pál 1621–1679,* Budapest, 1887.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 503 2022. 01. 27. 13:14:40

EMSzT — *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár,* I–XII., gyűjt. és szerk. Szabó T. Attila, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975–2005.

EOE — *Erdélyi Országgyűlési Emlékek,* XIII–XIV., XVIII. *(1661–1664, 1664–1669, 1679–1682),* szerk. Szilágyi Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1888–1889, 1894. (Monumenta Hungaria Historica, Országgyűlési Emlékek, III.)

Jakab 1888 — Jakab Elek: *Kolozsvár története,* II. *1540–1690,* Budapest, 1870.

Lázár 1889 — Lázár Miklós: *Erdély főispánjai 1540–1711,* Budapest, Athenaeum Kiadó, 1889.

Lukinich 1912 — Lukinich Imre: *Az erdélyi hódoltság és végvárai,* In: *Hadtörténelmi Közlemények,* 13. (1912) 1. sz. 155–180.

Lukinich 1918 — Lukinich Imre: *Erdély területi változásai a török hódoltság korában 1671–1690,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1918.

Petri 1901 — Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája,* II. *(A várak, birtokosaik és Zilah története),* Budapest, 1901.

Sudár 2015 — Sudár Balázs: *A váradi török tartomány első évei 1660–1665,* In: *„Várad, Erdély kapuja…" Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában,* szerk. Oborni Teréz, Nagyvárad, Varadinum Kulturális Alapítvány, 2015, 103–114. (Tanulmányok Biharország történetéről, 2.)

Szalai 2019 — Szalai Ágnes: *„Ez végház Várad helyett lévén…" A fejedelmi kormányzat szerepe a Székelyhíd végvár körüli tárgyalásokban,* In: *„Várad mint oltalmaztatik." Küzdelmek Váradért a kora újkorban,* szerk. Oborni Teréz, Nagyvárad, Varadinum Kulturális Alapítvány, 2019, 137–168. (Tanulmányok Biharország történetéről, 7.)

Szalai 2021 — Szalai Ágnes: *„Nagyságotok és kegyelmetek lévén az haza oszlopi…" A fejedelmi kormányzat szerepe a váradi török tartománnyal szembeni végvárrendszer megszervezésében az*

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 504 2022. 01. 27. 13:14:40

1660-as évek derekán, In: *Hadtörténelmi Közlemények,* 134. (2021) 3. sz. 547–548.

Szilágyi 1867 — Szilágyi Sándor: *Vértanúk a magyar történetből: történeti tanulmányok,* Pest, 1867.

TMÁO — *Török–magyarkori állam-okmánytár,* IV., kiad. Szilády Áron – Szilágyi Sándor, Pest, Magyar Tudományos Akadémia, 1870. (Monumenta Hungarica Historica, Diplomataria, Török–magyarkori történelmi emlékek VI.)

TML — *Teleki Mihály levelezése,* III., V. *1664–1666, 1670–1671,* kiad. Gergely Sámuel, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1907, 1910. (A Római Szent Birodalom gróf széki Teleki család oklevéltára.)

Tóth 1902 — Tóth Ernő: *Hídvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről* (2. közlemény), In: *Történelmi Tár,* 4/3 (1902) 375–411.

Tóth 2017 — Tóth Hajnalka: *A vasvári békekötésig vezető út. Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megújítására, 1662–1664,* In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás,* szerk. Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, 319–338.

Trócsányi 1980 — Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

R. Várkonyi 1984 — R. Várkonyi Ágnes: *Erdélyi változások. Az Erdélyi Fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711,* Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984. (Nemzet és emlékezet)

R. Várkonyi 2017 — R. Várkonyi Ágnes: *A vasvári béke jelentősége a magyar történelemben,* In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás,* szerk. Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, 339–368.

Zsinka 1914 — Zsinka Ferenc: *Losonczi Bánffy Dénes és kora (Életrajzi vázlat),* Budapest, 1914.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 505 2022. 01. 27. 13:14:40